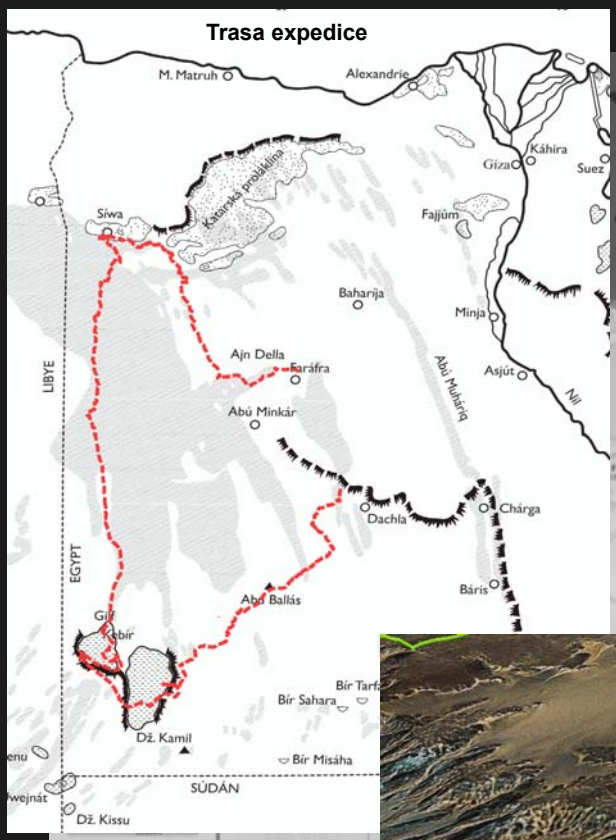
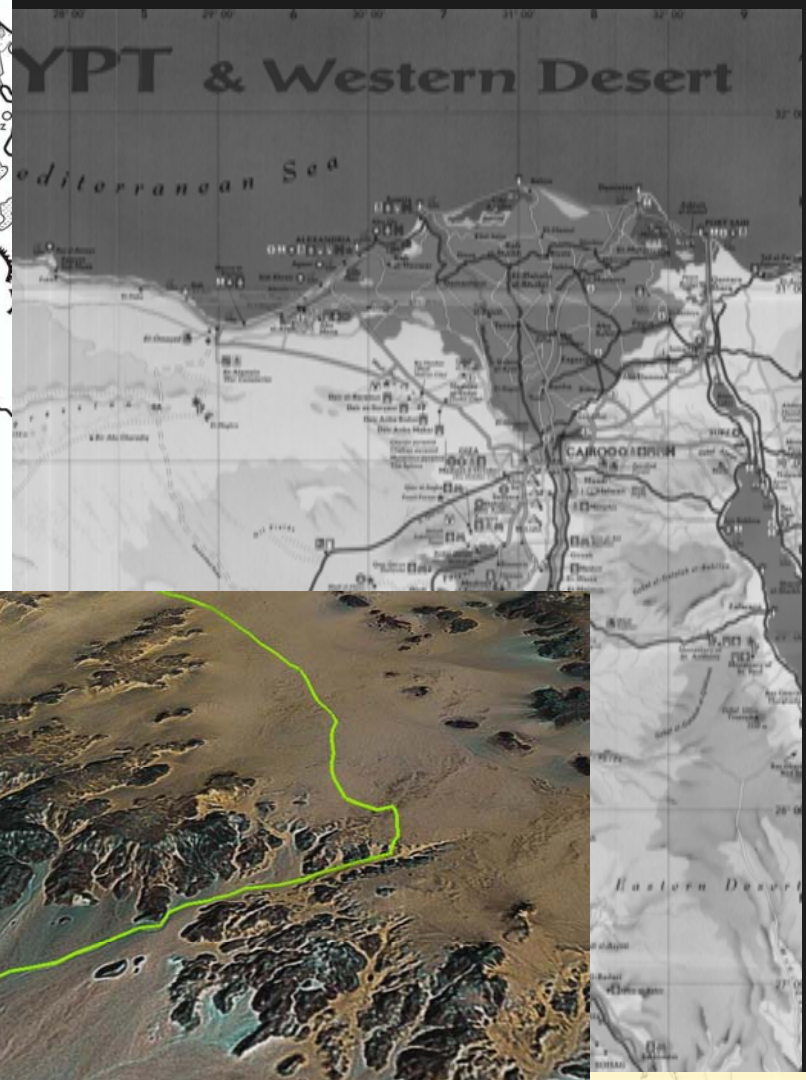
První česká vědecká expedice do Gilf el-Kebír





Akabským průsmykem na náhorní plošinu Gilfu





Mapa Gilf el-Kebíru z roku 1935

Výzkum oázy Hajez v egyptské Západní poušti

České výzkumy v oblasti oázy Hajez trvají od roku 2003 a otevřely nový prostor pro realizaci archeologických výzkumů a studium sociálně-kulturních adaptací člověka v proměňujícím se životním prostředí egyptské Západní pouště. Výzkum je zaměřen nejen na zkoumání minulosti oázy, ale zabývá se i geologickým vývojem včetně minulého a současného přírodního prostředí. Nejstarší doklady lidské přítomnosti zde jsou staré až 500.000 let. Mezi hlavní výsledky projektu lze počítat první podrobné zmapování oblasti oázy Hajez a identifikaci více než dvaceti archeologických lokalit, které ukazují, že oáza hrála významnou roli v již od konce Staré říše.
Zmínit je třeba zejména objev křesťanského osídlení na lokalitě **Bír Šovíš** (konec 4. a poč. 5. stol. po Kr.) včetně nálezů více než padesáti popsaných ostrak, která dokumentují život této komunity. Jedná se o lokalitu, na které byly během povrchového průzkumu kombinovaného s archeologickým výzkumem nalezeny rozsáhlé sídelní struktury, dílenské komplexy, sklady, zemědělské areály se zahradami a polnostmi, pohřebiště vytesaná ve skalních útvarech a v neposlední řadě i rozsáhlá síť podzemních zavlažovacích tunelů zvaná manaváry.
Zatím nejvýznamnějším odkryvem na lokalitě se stal výzkum domu č. 3. Objekt se skládá z 33 místností a celkově v půdoryse měří 25 x 15 m. Původně byl nejméně dvoupatrový. Soudě podle provedeného rozboru keramických nálezů se domníváme, že doba, po kterou se v tomto domě žilo, nebyla dlouhá, snad dvě generace. Výzkum přinesl, kromě mnoha dalších nálezů, také objev pozdně římské spony s cibulkovitými knoflíky, patřící mezi běžné nálezy v podunajských provinciích, tedy u našich hranic.
Zdejší zemědělci používali k zavlažování důmyslnou podzemní síť manavárů, která umožňovala sběr podpovrchové vody z přilehlých svahů a zabraňovala odpařování vody. Tunely byly vyhloubeny pomocí šachet kopaných v rozestupech asi 10 m. Ty vytvářejí linie až několik set metrů dlouhé. V podzemí se nacházely svažující se chodby, vybudované na rozhraní propustné vrstvy vápence a nepropustné vrstvy jílů. Právě na jejím povrchu se shromažďovala voda, která byla chodbou odváděna k osídlení, kde byla přečerpávána podle potřeby dále.
Celkový obraz doplňují pohřebiště ležící na východ od sídliště. Jednalo se většinou o rodinné hrobky. V jedné z nich jsme nalezli pozůstatky více než třiceti jedinců, mužů, žen i dětí a je tak pravděpodobné, že v hrobce pohřbívalo několik generací. Dochovala se částečně i pohřební výbava obsahující kamenné špičáky, kterými tito lidé hloubili manaváry, společně s keramickými nádobami a soškou boha oslav a veselí Bese. Před ústím šachty byla postavena kaple, kde se pozůstalí shromažďovali během svátků k uctění mrtvých.
Druhá lokalita, kterou zmíníme je podstatně starší. **Sídliště Gard el-Abjad** dokládá, že zde lidé žili i době tzv. Prvního přechodného období, tedy na sklonku 3. a na počátku 2. tis. př. Kr. V tomto případě jsou stopy osídlení již prakticky zničeny. Dochovaly se pouze erozí nezničené základy zdí a několik zahloubených jamek s nádobami na vaření. K tomu přispěla i poloha sídliště na rozlehlé pláni oddělující východní hranici oázy od současného osídlení. Domy stály na vyvýšeném pahorku na břehu dnes vyschlého rybníka. Z nálezů lze zmínit kamenné nástroje a fragmenty keramických kulových mis na vaření a doposud neznámých dvojpohárků s plochým dnem, používaných k pražení blíže neurčených plodin. Nejspíš se jednalo o místo, kde karavany z nilského údolí odpočívaly a doplňovaly zásoby před tím, než vyrazily dále na západ. (MB)



První česká vědecká expedice do Gilf el-Kebír

Ve dnech 2.–26. 11. 2008 proběhla první česká vědecká expedice do oblasti **Gilf el-Kebíru** v egyptské Západní poušti. Gilf el-Kebír je pohoří na jihozápadě Egypta, poblíž hranic Egypta se Súdánem, Libyjí a Čadem. Expedice zkoumala dosud málo známou oblast, kde jsou hledány kořeny staroegyptské civilizace v době, kdy byla Sahara ještě úrodnou oblastí s mnoha jezery a bohatou faunou a flórou. V důsledku vysychání oblasti dnešní Západní pouště došlo na konci 6. tis. př. Kr. k postupnému přesunu obyvatelstva a osidlování nilského údolí, kde se pak zformovala staroegyptské civilizace.

Expedice měla za cíl hledat a dokumentovat stopy lidské přítomnosti v Západní poušti od nejstarších paleolitických nálezů po historická období. Nejzazším cílem byla **Jeskyně plavců** (známá též z filmu Anglický pacient) s unikátními neolitickými malbami tzv. plavců (jeden z nich je ostatně i ve znaku výpravy).

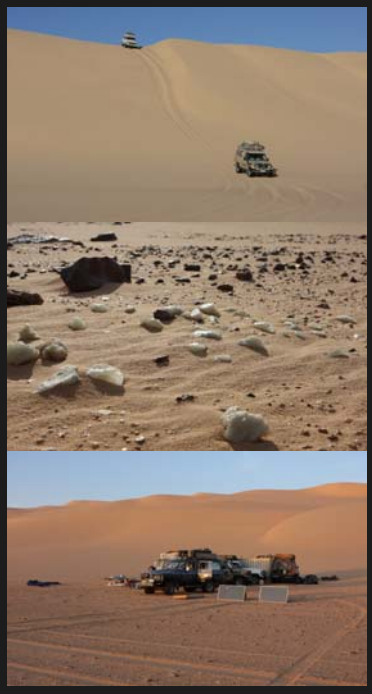
Výprava se uskutečnila jako součást řešení vědeckého projektu financovaného **Grantovou agenturou České republiky** „výzkum egyptské Západní pouště“ (404/06/0513), jehož řešitelem je Doc. Mgr. Miroslav Bárta, Dr., **Český egyptologický ústav Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze** a spoluřešitelé Mgr. Martin Tomášek, Ph.D., **Archeologický ústav AV ČR v Praze, v.v.i.** a Ing. Vladimír Brůna, **Laboratoř geoinformatiky, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem**. Výpravu při řešení jejích úkolů podpořil i vědecko-výzkumný záměr ČEÚ FF UK „Výzkum civilizace starého Egypta“ (MŠMT ČR č. MSM 0021620826).

Hlavní partneři projektu jsou firmy: **EMERAN 1860**, **INSET**, **JÍŠA AUTOSERVIS** a **JÍŠA RENTCAR**, **MIBCON**
Uskutečnění této expedice dále umožnila podpora těchto firem: **Severočeské doly, a.s.**, **SOFTWARE 602**, **Vydavatelství MAC**, **Vydavatelství Gasset**, **Unileasing** a **Ivan Volman – Hrad Sloup v Čechách**
Mediálním partnerem expedice byl: **National Geografic Česko**

Hlavní etapy postupu a cíle výpravy (viz mapa)
1. zaniklé starodávné oázy „Jakubovy studny“ a místo pobytu staroegyptských expedic doby stavitelů pyramid,
2. Abú Ballás s nálezy celých hrnců se zásobami zanechaných zde staroegyptskými karavanami,
3. Jeskyně plavců s neolitickými kresbami, když byla celá oblast savanou s jezery,
4. Písečné moře, oblast s tzv. silikou, křemičitým sklem vzniklým zřejmě v důsledku dopadu meteoritu,
5. Starověké obchodní cesty, kterými putovaly staroegyptské karavany na oslech až k Čadskému jezeru.
6. Procesy pustnutí pouště a jeho důsledky pro obyvatele Egypta. Oázy západní pouště.

(MB)





Přijímač GPS, satelitní telefon a solární panely

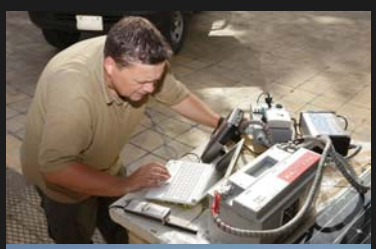
Dlouhodobý pobyt v poušti vyžaduje vedle odborných znalostí také kvalitní technické zázemí pro celou expedici. Otázku dopravy, pohonných hmot, vody a jídla měli na starosti průvodci expedice – beduín. Expedice měla 6 terénních aut značky Toyota a doprovázelo nás 7 beduínů a 1 člen pohraničního vojska. Každé z aut vezlo minimálně 500 kg nákladu na střeše a další vybavení uvnitř, včetně nás, našich zavazadel a dalšího potřebného technického vybavení. Beduíni mají s pobytem v poušti dlouholeté zkušenosti a někteří členové expedice jich s úspěchem využili, např. oblečení.

GPS
Přijímače GPS jsou dnes nezbytnou pomůckou při pohybu v terénu. Umožňují získat údaje (souřadnice) o poloze uživatele či objektů na zemském povrchu, zaznamenávají trasu pohybu a ukládají další potřebná atributová data. Protože moderní a kvalitní mapové podklady z území nejsou dostupné (jedná se o vojenské území), provádělo se pomocí přijímače GPS i vlastní mapování.

Mapování
Pro mapování byl používán satelitní přijímač GPS JUNO TRIMBLE. Jedná se o 12-ti kanálový přijímač, jenž umožňuje sběr dat o přesnosti 2 – 5 metrů. Plně integrovaný systém GPS v mobilním počítači splnil požadavky na přesnost měření, mobilitu a spolehlivost. Přijímačem byly zaměřovány topografické i tematické objekty. Jednalo se zejména o prošlé trasy, významné prvky v krajině, archeologické objekty, místa tábořišť, ad. V plánu je nyní pořízení satelitního snímku do něhož budou zaměřené objekty importovány.

Solární systém
Velké množství přístrojů vyžadovalo jejich pravidelné zásobování elektrickou energií. Pro tento případ byl vyvinut systém sestávající se ze solárních článků Solartec SG a regulátorů, které dobíjely tři autobaterie. Celý systém je doplněn o měniče DC/AC přes které se bezpečně a spolehlivě dobíjely baterie do fotoaparátů, satelitního modemu a telefonu, notebooky a přijímače GPS. Systém se spolehlivě osvědčil a bude využit při dalších výzkumech jak v Západní poušti, tak i při archeologickém výzkumu v Abúsíru.

Komunikace
Důležitou součást tvořil komunikační systém obsahující satelitní telefon (systém Thuraya) a satelitní modem (systém Inmarsat BGAN). Pomocí telefonu a modemu expedice komunikovala s domovem, každý večer byly zasílány přes satelitní modem krátké textové zprávy a fotografie z průběhu uplynulého dne pro internetové stránky a média. Na satelitní telefon přicházeli expedici textové zprávy. (VB, JJ)









Geologie, reliéf a klima
Západní pouště

Skalní podklad: Prakticky veškerá rozloha Západní pouště je tvořena ploše uloženými sedimentárními formacemi – u pobřeží Středozemního moře miocenními, zhruba uprostřed území eocénními vápenci, břidlicemi a pískovci ve vývoji blízkém flyši – a na jihu i staršími formacemi jako jsou křídové slíny a masivní, tzv. núbijský“ pískovec. Krystalinikum afrického štítu vystupuje pouze v nilském údolí a v pohoří Jebel Uweinat.
Mladé sedimenty: Skalní podklad bývá pohřben pod sypkými neogénními a kvartérními sedimenty. Jedná se zejména o víckrát přemístěné červené písky, jejichž původ hledáme v rudých zvětralinách Red Sea Mts. v dobách, kdy ještě neexistoval současný Nil a řeky tekly od východu na západ. Váté písky v Písečném moři dosahují mocnosti přes 200 m, ale na většině povrchu pouště se vyskytují jako tenký, písečný pokryv.
Impaktové jevy: jižní oblast Západní pouště bývá považována za největší impaktové (meteoritickým dopadem vzniklé) pole na světě se zhruba tisíci krátery. Záležitost je kontroverzní, ale impaktového původu je skoro určitě nazelenalé tzv. „libyjské sklo“, které se vyskytuje v Písečném moři na sever od Gilf Kebíru.

Reliéf
Základem reliéfu Západní pouště jsou strukturní plošiny tvořené plochými, odolnějšími vrstvami pískovců a vápenců. Plošiny jsou rozrušovány efemérními toky do systému malých tabulových hor, jejichž okraje jsou narušovány sesuvy, takže nakonec zbývá kužel s pevnější „čepičkou“, který je do určité míry „obrněn“ suťovým kuželem z pevných nadložních hornin. Nicméně změny teploty mění pevné horniny na písek a ten je dál odnášen. Konečným stádiem původního kopce jsou skalní plošiny zbroušené větrem, které nepravidelnými hroty vyčnívají sotva pár metrů nad úroveň pouště.
Oázy vznikají na reliktech údolí pliocénních řek. Tehdy během tzv. mesinské krize vyschlo Středozemní moře a řeky se zahloubily do až 2 km hlubokých údolí. Ta byla později vyplněna mladšími sedimenty a místy se změnila na jezerní pánve. V poslední fázi vývoje území prodělalo obrovský větrný odnos, který do hloubek až 200 m exhumoval části starých údolí. Tyto deflační deprese protnuly hladinu podzemní vody a tak vznikly oázy.

Saharská klimatická pumpa
Sahara je dědičkou tzv. Zelené Sahary rozptýlených jezer a savan (zejména v období před 6-12 tisíci lety). Snad nikde ve světě nepřináší studium minulosti tolik životně důležitých informací pro budoucnost jako na Sahaře. Víc než kdekoliv jinde, zde platí, že archeologie a historie je naukou o přítomnosti či dokonce budoucnosti. Sahara leží v oblasti, kde se klimatický, přírodní a sociální systém pohybuje v režimu přepínače sucho-vlhko (písek-půda, poušť-savana, chaos-řád, divokost-civilizace). Je pro ni charakteristický chod *„saharské pumpy“,* kdy v období dostatku příroda a lidé rychle obsadí obrovská území. Pak začne suché období, lidé a zvířata migrují na periferie saharské oblasti – do Sahelu, nilského údolí a Středomoří. Střed je mezitím pohlcen pouští a periferie se osamostatňují. Tento „saharský pulzní stroj“ mohl ovlivňovat i migrace až do střední Evropy např. v eneolitu. Současná degradace životního prostředí spjatá s civilizační „europeizací“ severní Afriky pak na oplátku vede k islamizaci Evropy. (VC)





Přírodní poměry Západní pouště – – fauna a flora

Šokující ekologické kontrasty. Egyptská Západní poušť patří mezi nejsušší místa naší planety. Pod jejím povrchem se ovšem skrývají bohaté zásoby podzemními sladké vody. Jsou uloženy ve vrstvách porézních pískovců a v říčních štěrcích. Z části pochází z monzunových dešťů, které Saharu zavlažovaly před tisíciletími, naposledy ve středním holocénu. V nejhlubších terénních depresích voda dodnes přirozeně vyvěrá na povrch. Jedno takové výjimečné místo leží na jižním okraji oázy Síva. Hluboké jezírko je lemováno porosty rákosu (*Phragmites australis*). Žijí v něm ryby a vyvíjejí se tu larvy vodního hmyzu – hlavně komárů, pakomárů a vážek.

Duny **Velkého písečného moře** tvoří desítky až stovky kilometrů dlouhé hřbety orientované severo-jižně podle směru převládajícího větrného proudění. Mezi hřbety jsou jakési koridory s obnaženým skalním podložím. Pouze v mírně vlhčí severní části Velkého písečného moře občas narazíme na sporý rostlinný život. Jednotlivé keříky *Calligonum polygonoides* rostou na úpatí velkých dun a využívají tak dvojí výhodu prostředí – stabilní substrát a zároveň stálou vlhkost, která je zadržována v tělese duny v prostorech mezi křemennými zrny. Na tomto jevu je založeno také tzv. mezidunové zemědělství.

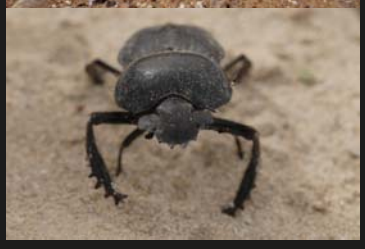
Nesmírná erozní síla větru neustále modeluje povrch pouště a dlouhodobě maže jeho paměť. Vítr se překvapivě účinně zakusuje hluboko do skalního podloží. Za takových podmínek bývá obtížné vyhledávat jakékoliv doklady minulosti v podobě sedimentů pocházejících z vlhčích období – zbytky půd a usazeniny bývalých jezer a bažin.

Náhorní plošina Gilf Kebir leží v těžko dostupném jihozápadním cípu Egypta. Do vrcholového plató se ze všech stran zařezávají hluboká údolí. Kvůli relativně vyšší vlhkosti hrálo toto území významnou roli v rozvrhu neolitického osídlení. Gilf Kebir spolu s nedalekým pohořím Gebel Uweinat jsou dodnes jakýmisi ostrovy života uprostřed absolutní pouště. Severní vítr neustále vanoucí od Středozemního moře sem přináší vlhkost, která se v chladném nočním vzduchu sráží v podobě rosy. Hluboká vádí severního Gilfu jsou místem výskytu posledních zbytků někdejších rozsáhlých savan. Ve vyschlých řečištích tady přežívají například akácie (*Acacia tortilis*).

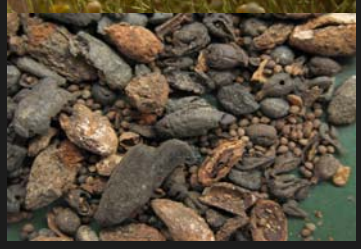
Archeobotanické výzkumy v Západní poušti mají velký význam pro studium prehistorie celé severní Afriky. České výzkumy v oáze Baharíja se v posledních letech soustřeďují nejvíce na dobu římskou. Zkoumaný rostlinný materiál má obvykle podobu zuhelnatělých a suchem přirozeně mumifikovaných rostlinných zbytků.

Součástí českých výzkumů Západní pouště je i **průzkum současné flóry a vegetace** za účelem historických interpretací. Jen v oáze Baharíja bylo zdokumentováno na 180 druhů cévnatých rostlin, jejichž pestrý geografický původ vypovídá o dějinách osídlení a o historii místního zemědělství. (PP)









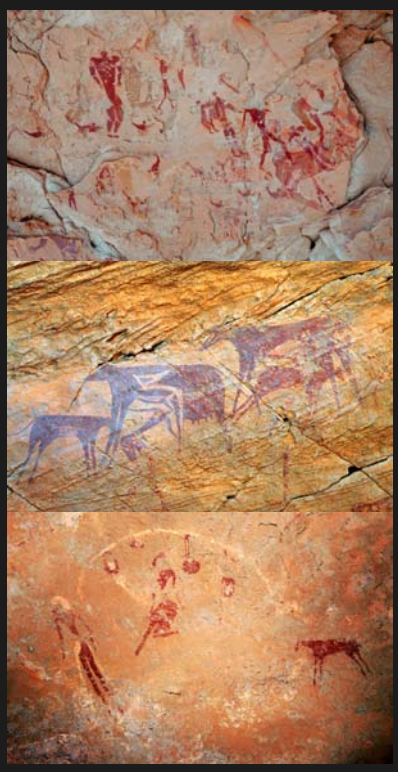
Skalní umění

Ve starších fázích holocénu, kdy klimatické podmínky v severní Africe umožňovaly lov a pastevectví a v zavodněných pánvích rovněž zemědělství, se dnešní Sahara stala jedním ze světových center skalního umění - nástěnných rytin i maleb. Klasickým územím je například Tasílí v Alžírsku nebo Fezzán v Libyii, ale neméně významná, ač zatím méně známá, je také jihozápadní část Egypta. Nejvíce lokalit je soustředěno v pohoří Gilf el-Kebir a Gebel Uweinat, další se objevují v jižním Egyptě a Nubii a v okolí oáz Západní pouště. Přestože náměty jsou obdobné - zvířata a lidé, technika provedení a styl se na jednotlivých lokalitách mění.

Nejstarší styl tzv. velké fauny je rozšířen spíše v centrální Sahaře (Fezzán, Niger) a v Egyptě chybí. Jsou to velmi realistické rytiny buvolů, turů, žiraf, nosorožců či slonů, provedené hluboce vybroušenou konturovou linií a dosahující až životní velikosti. Vznikaly snad již na sklonku paleolitu a vyvíjely se dále do neolitu.
Neolitičtí pastevci dobytka v některých částech Sahary vytvořili menší, ale barevné a živé malby zvířat a lidských postaviček při různých činnostech. Tento styl, který se v Tasílí a v Akakusu se nazývá bovidiánský, zdobí v jihozápadním Egyptě několik jeskyní či skalních převisů. Každá z nich je tématicky poněkud odlišná: v Jeskyni plavců jsou to scény ze společenského života, v Jeskyni lučištníků se kombinují výjevy pastevecké s válečnickými a v jeskyni el-Qantara scény z pasteveckého a domácího života (včetně obydlí). V Jeskyni šelem dominují bájná zvířata bez hlavy, kolem nichž se shlukují lidské postavy v různých pozicích. Zřejmě předznamenávají náboženské představy, jejichž dozvuky se odrazily v představách o posmrtném životě starověkých Egypťanů. Malby obvykle provázejí otisky rukou i nohou a rytiny zvířat, které zřejmě vznikaly současně.

Po skončení neolitu se dále vyvíjejí už pouze rytiny, ale z hlediska stylu i techniky méně realistické, méně propracované a naivněji pojaté. Převažují žirafy, tuři, antilopy a pštrosi, znázornění převážně jednoduchou technikou vyťukávání kontur (piketáží). U pramene na lokalitě Vodní hora se rytiny v tomto stylu setkaly s egyptskými nápisy datovanými do Staré říše. Je to dobrý příklad akulturace na kontaktu starobylé saharské tradice, ohrožené vysycháním a šířením pouště, s nově se formující civilizací v údolí Nilu. Skalní rytiny a piketáže pokračují v severní Africe i později v historickém období, kdy tématicky převládli velbloudi, jezdci a různé schematické znaky, ale celkový trend k schematizaci, zjednodušení a naivitě pokračoval i nadále.

(JAS)







Po cestách starých Egypťanů

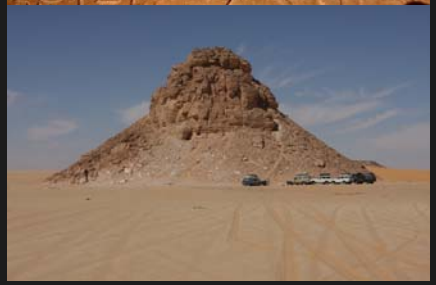
Staří Egypťané přišli ze Západní pouště, aby v údolí Nilu stvořili civilizaci, která vdechla charakter vývoji severovýchodní Afriky na několik tisíciletí a definitivně zanikla až v prvních stoletích po Kristu. Do Západní pouště se však Egypťané neustále vraceli a s africkými kulturami udržovali čilé obchodní vztahy. V posledních letech právě hledání kořenů této civilizace v Západní poušti nabývá na intenzitě a stává se poměrně vyhledávaným směrem výzkumu, který je nutně koncipován jako multidisciplinární a kromě archeologů a egyptologů se jej účastní i geologové, archeobotanikové a archeozoologové, antropologové, klimatologové a mnohé další obory.

Jedním ze způsobů, jak zjistit, kam až staří Egypťané byli schopni dojít je sledovat pozůstatky jejich karavanních cest. Jedna z nejvýznamnějších začíná jižně od oázy Dachla a vede přes tzv. **Radždedefovu Vodní horu** do Gilf el-Kebíru a dále na jih přes Gabal Uwejnát až do nitra Afriky a snad až k Čadskému jezeru. Bezpečně zmapován je průběh této cesty až k Gabal Uwejnátu. Na této cestě se nalézají tzv. ***mahatty*** (stanice), obvykle význačné terénní útvary, u kterých staroegyptské karavany nocovaly či činily přestávky. Mezi nejvýznačnější patří **Abú Ballás**, kde se donedávna dokonce nalézaly desítky původních keramických amfor na vodu, které však byly zničeny moderním turismem. Mapování těchto cest bylo rovněž jedním z úkolů našeho projektu.

Staří Egypťané sami zanechali četná svědectví o svých obchodních výpravách nejen na skalách Západní pouště, ale také na stěnách svých hrobek v údolí Nilu. Jedním z nich byl i velmož Harchuf, žijící v 23. Stol. př. Kr., který do nitra karavany vedl několik velkých karavan. Jeho (a mnoha dalších jemu podobných) výkony jsou obdivuhodné i proto, že karavany byly oslí (domestikovaný velbloud v Egyptě zdomácněl až v průběhu 1. tis. př. Kr.). Podívejme se na výňatek z jeho líčení, ve kterém popisuje setkání s cizími kmeny a produkty, pro které se Egypťané do pouště vydávali:

„…když jsem uspokojil tohoto vládce Jamu, (úspěšně jsem dosáhl místa, které je) jižně od Ircetu a severně od Sacevu. A setkal jsem se s vládcem koalice Ircetu, Sacevu a Vavatu, poté když jsem dorazil se třemi sty osly naloženými kadidlem, ebenovým dřevem, olejem, aromatickými látkami, levhartí kůží, sloními kly, vrhacími dřevy a krásnými věcmi všeho druhu. A tehdy, když vládce Ircetu, Sacevu a Vavatu spatřil silný a početný oddíl z Jamu, s nímž jsem přišel do (jeho) rezidence, a ještě vojsko, s nímž jsem byl vyslán, tento vládce mě doprovodil, dal mi hovězí dobytek a kozy a provedl mě horskými cestami Ircetu, neboť znamenitější byla moje ostražitost než kteréhokoli přítele (krále) a správce průvodců (výprav), jenž byl kdy vyslán do Jamu.“ (MB)









Jeskyně plavců a jeskyně šelem

Wádí Súra (v překladu Údolí obrazů), tzv. Jeskyně plavců známá z filmu „Anglický pacient“ byla objevena před 2. světovou válkou. V širší oblasti se vyskytuje několik skalních stěn a abri (převisů), které byly zdobeny malbami vzniklými v době končícího 6. a počínajícího 5. tis. př. Kr., kdy Sahara zažila poslední vlhké období, po kterém následovalo vyschnutí a vylidnění celé oblasti Západní pouště.

Dosavadní výklady významu těchto maleb tvrdily, že lidské postavy dochované fragmentárně v Jeskyni plavců a provedené převážně červenou hlinkou, znázorňují plavce z doby, kdy zde ještě existovala četná sladkovodní jezera. Bližší prozkoumání scén však naznačuje, že ve skutečnosti jde o obětované lidské bytosti, příslušníky poraženého kmene, který prohrál v nějaké bitvě se silnějším protivníkem. V důsledku toho ztratil právo na své teritorium a minimálně muži také právo na život. Při pohledu na toto krveprolití v Jeskyni plavců se vám tají dech ještě dnes. Na opomíjených detailech můžeme vidět vlečení krvácejících zajatců nebo jejich svrhávání či obětování před stojící sochou božstva, které nápadně připomíná staroegyptského boha plodnosti Mína.

Obdobné abri nacházející se přibližně 20 km severozápadně od Jeskyně plavců obsahuje výborně zachované malby z přibližně stejného období a de facto mají na předchozí lokalitu přímou návaznost. **Jeskyně šelem** (tak se abri dnes nazývá) je však mnohem větší, pestřejší a její pochopení vyžaduje mnohem více času. V několika časových rovinách zde totiž vznikly tzv. tektiformy (barevné otisky rukou), jsou zde četná znázornění lidí při různých rituálních úkonech, rodiny s dětmi, lovci útočící na bezhlavé lvy, krotitelé žiraf, velcí lidé – zřejmě náčelníci, kteří svou výškou dominují nad okolními malými lidskými postavičkami, mytologické scény, ale také náčelník s bojovou palicí stojící po bitvě nad usmrcenými zajatci ležícími ve dvou řadách.

Vesměs jsme svědky dalších scén vítězství a porobení, oslav a útěků. Jaká byla doba vzniku těchto maleb (dnes odhadujeme že pocházejí ze 6. tis. př. Kr.)? Zdá se, že obě jeskyně vypovídají o tom samém: úbytku vodních zdrojů a potravy obecně, o boji o zbývající zdroje. Celé skalní stěně však dominují otisky rukou lidí, kteří tuto galerii kdysi vytvořili. Vzhledem k tomu, že se někdy vyskytují v kombinaci s usmrcenými lidskými postavami, lze předpokládat, že autory otisků byli právě příslušníci vítězného kmene.

(MB)









Ze Sívy do Baharíje

Egyptskou Západní poušť a její oázy obývali ještě ve 4. století po Kristu desetitisíce, snad statisíce lidí. Mezi oázami, ale také hluboko do nitra Afriky, do celého Středomoří putovaly řady karavan se zbožím i zprávami. Tento svět však končí a římský i byzantský Egypt střídá islámský středověký stát. V poušti je ale díky nájezdům nomádů stále nebezpečno, vody nepřibývá a tak lidé stále odcházejí do bezpečnějších míst. Usedlíků tedy ubývá. Pustnou celé oázy, jako jsou **Areč** či **Bahrajn** na cestě ze **Sívy** do Baharíje. Dobrým příkladem úbytku obyvatelstva nám může být námi podrobněji zkoumaný Hajez, kde oproti tisícům lidí na sklonku římského impéria žilo ještě v roce 1938 pouhých 60 lidí.

Základním cílem expedice i celého projektu bylo studium oáz a vztahů mezi nimi, včetně komunikací. Pozornosti tedy nemohlo na naší cestě ujít ani římské a středověké osídlení severní části Západní pouště. Monumentální ruiny obou středověkých měst oázy Síva jsou dnes oblíbeným turistickým cílem. Nám pomohly zásadním způsobem zejména při rekonstrukci původní podoby domů na Bír Šovíši v Hajezu, které jsem archeologicky zkoumali v minulých letech. Síva se, jako první z oáz, ve 4. století po Kristu dostává mimo dosah slábnoucí římské moci a stává se základnou pro nomádské nájezdníky napadající města, kláštery a osady daleko na východ a jih odtud.

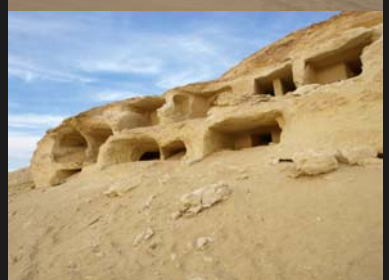
Kromě ubývajících zdrojů povrchové vody byly právě tyto útoky důvodem k tomu, že některá menší, dosud osídlená místa zcela zpustla. Zaniklé oázy na cestě k Baharíji jsou toho důkazem. Lidé odtud odcházejí dle výpovědi keramických zlomků někdy v 5. století. Ve stejné době odcházejí i z Bír Šovíše v Hajezu. Zde však přes islámský středověk nezbyl nikdo. Vládci středověkého Egypta se o tato okrajová území a o lidi zde žijící příliš nestarali. Na rozdíl od obyvatel faraónského Egypta k této části pouště také neměli žádný zvláštní vztah a nebyla to od doby římské ani nijak hospodářsky důležitá oblast.

Důkladné zhodnocení procesů pustnutí Západní pouště v důsledku tzv. koptského sucha, nájezdů kořistníků z pouště a jiných důvodů nás ještě čeká. Již nyní je zřejmé, že vše spolu úzce souvisí. Není-li funkční státní moc, organizující ochranu lidí a vodních zdrojů (stavba a údržba sítě manavárů), vody ubývá. Ubývá-li vody, ubývá také vzdušné vlhkosti, a tím i vegetace a potravy pro lidi i zvířata. Odchod, či alespoň redukce obyvatelstva je nutná. Zbývající usedlíci však nejsou schopni zajistit údržbu ani stávajících pramenů a situace se opakuje. Nový rozkvět osídlení přišel až s dobou hloubkových vrtů a motorů, poháněných naftou… (MT)









Účastníci expedice

Miroslav Bárta
egyptolog, archeolog a vedoucí expedice. Od r. 1993 člen Českého egyptologického ústavu v Praze a Káhiře, vedoucí výzkumů Jižního Abúsíru a egyptské Západní pouště, specializuje se na období konce 4. a 3. tis. př. Kr. jeho hlavními úkoly na expedici bude udržet tým pohromadě, sledování starověkých obchodních cest, interpretace textů, dokumentace antropogenních aktivit datovaných do doby trvání civilizace starověkého Egypta a její interpretace v rámci vývoje a proměn Západní pouště.

Vladimír Brůna
absolvoval obor geodézie a kartografie na ČVUT. V současné pracuje na FŽP UJEP. Od roku 2000 se datuje spolupráce s Miroslavem Bártou a v roce 2001 byl V. Brůna poprvé na archeologické expedici v Egyptě. Nové metody aplikované v archeologickém výzkumu v tuzemsku přenesl do egyptského prostředí a během spolupráce s egyptology se mu podařilo realizovat několik dílčích úloh z oblasti geodézie, kartografie, GIS a dálkového průzkumu. Uvedené metody přinesly egyptologům nové a dosud neexistující pohledy a metody v archeologickém výzkumu.

Martin Tomášek
archeolog a historik (FF UK Praha). Soustřeďuje se především na archeologii českého středověku. O této tématice publikoval desítky článků odborných i populárních. Od roku 2002 spolupracuje úžeji s Egyptologickým ústavem FF UK a aktivně se dnes podílí na průzkumu oázy Baharíja. V expedici do Gilfu měl dva úkoly. Prvním je vyhledávání, určování a dokumentace archeologických nálezů. Druhým úkolem byla kresebná a malířská dokumentace nálezů i celé expedice.

Václav Cílek
pracuje jako geolog v Geologickém ústavu AV ČR, kde se zabývá změnami klimatu, vývojem krajiny a otázkami interakce přírodního prostředí a civilizace. Na expedici do Západní pouště působil jako geolog.

Martin Frouz
obrazový redaktor a fotograf National Geographic Česko. Kromě pražské FAMU vystudoval také Strojní fakultu ČVUT. V české redakci National Geographic pracuje od roku 2003 jako fotoeditor a fotograf. Kromě publikování v médiích také pravidelně vystavuje na samostatných i kolektivních výstavách, kde prezentuje především svoji volnou tvorbu. V roce 2002 a 2007 byl v soutěži CZECH PRESS PHOTO oceněn „Zlatým okem". Od r. 2003 spolupracuje s Českým egyptologickým ústavem. Tato spolupráce se postupně rozvíjí od počátku působení Českého National Geographic (2002). Do Egypta jezdí od roku 2003.

Josef Jíša
po vystudování SPŠ automobilní v Mladé Boleslavi se věnoval autoopraváreńství a speciálním dostavbám vozů. V roce 1991 založil vlastní autoservis, od roku 1992 je jeho firma smluvním servisním partnerem Bosch. Jíša s.r.o. je členem Představenstva svazu českých autoopravářů. V současnosti se věnuje mimo jiné speciálním dostavbám měřících vozů. V roce 2005 zakládá firmu Jíša rent-car s.r.o. Od roku 2007 firma Jíša s.r.o. podporuje činnosti Českých egyptologů pracujících v egypské Západní poušti. Na expedici bude mít za úkol pořizovat kamerový záznam. Vymyslel a zajistil ekologické zásobování přístrojů výpravy elektrickým proudem.

Jiří Musil
klasický archeolog. Působí na FF UK jako pedagog. Specializuje se na archeologii římských provincií a římské říše, především na římské fortifikce, limes a materiální kulturu (keramika, militária, stavební materiály). V průběhu expedice do Gilfu se věnoval především sledování kontaktů této oblasti s římským světem.

Petr Pokorný
biolog a paleoekolog. Zabývá se vývojem vegetace a krajiny, zejména středoevropské krajiny kulturní. Rád kombinuje biologii s archeologií a proto je zaměstnán na Archeologickém ústavu AV ČR v Praze. Výzkumu egyptské Západní pouště se věnuje v rámci projektu GA ČR. V týmu působil jako biolog, tj. zkoumal vše, co v poušti roste a co se tam hýbe. A také co tam rostlo a hýbalo se v dávné i nedávné minulosti.

Jiří A. Svoboda
profesor antropologie na Masarykově univerzitě v Brně a vedoucí detašovaného pracoviště Archeologického ústavu Akademie věd ČR v dolních Věstonicích.
Zabývá se problematikou paleolitu v celé šíři, zejména moravským paleolitem. Navázal na terénní výzkumy svých předchůdců v Dolních Věstonicích, v Předmostí u Přerova, v Petřkovicích u Ostravy a v jeskyních Moravského krasu a Malých Karpat, nové výzkumy otevřel na Stránské skále v Brně a v pískovcových převisech severních Čech. Zúčastnil se paleoantropologických, archeologických a etnoarcheologických expedicí a studijních cest v zahraničí, směrovaných především do severní Afriky a Asie. Výsledky těchto výzkumů se promítly ve více než 300 statích, publikovaných u nás i v zahraničí.







